

SZEMLE

ADRIAN IONIȚĂ

SPAȚIUL DINTRE CARPAȚII MERIDIONALI ȘI DUNĂREA INFERIOARĂ ÎN SECOLELE XI–XIII

(Editura Academiei Române, București, 2005, 166 o., 56 tábla)

Adrian Ioniță könyve, ahogyan a bevezetőben Serban Papacostea is megjegyzi, hatalmas kutatási űrt hivatott betölteni, ugyanis mindeddig egyetlen dolgozat sem tűzte ki céljául a déli Kárpátok és az Al-Duna közötti térség, a mai Olténia és Munténia területe tárgyalását politikai, katonai és régészeti szempontból. A néhai Havaselvéről, a Havasalföldről van szó – a középkori forrásokban neve: *Ungrovlahia* –, nyugatról a Temes és a Cserna, keletről a Putna, a Milkov és a Szeret folyó, északon a Déli Kárpátok bércei, illetve délen a Duna határolja. A területet két részre osztja az Erdélyben fakadó Olt, nyugati részét régebben Kis-Valachiának, a keleti felét pedig Nagy-Valachiának hívták. Ez utóbbi valójában a keleti steppevidék legnyugatibb nyúlványa. A régió legfontosabb, általában szláv eredetű nevet viselő folyóvizei a Motru, a Desnățui, a Zsil, a Gilort, az Olteț, a Dâmbovița, az Argeș, a Prahova, a Buzău és a Ialomița.

A hétfejezetes mű több alfejezetből áll, melyek a források ismertetésétől, történelmi és a régészeti kutatások értékelésétől egészen az utóbbiakból levont történelmi és régészeti következtésekig ölelik fel a vizsgált területtel kapcsolatos kérdéseket.

Az I. fejezet három alfejezetből áll, melyek a forrásokat, a történelmi és régészeti kutatásokat tárgyalják. A harmadik alfejezetében azonban, véleményünk szerint, módszertanilag és a jobb átláthatóság érdekében külön kellett volna elemezni az ásatások és közlések dinamikáját, illetve a kutatások alapján levont következtetéseket. Sajnálatos a grafikai illusztráció hiánya, ami átláthatóbbá tette volna ezt az alfejezetet.

Több kommentárt szükséges fűznünk a II. fejezethez. Ugyan a mű címe szerint Ioniță a XI–XIII. század katonai, politikai, illetve

komplex régészeti elemzését tűzte ki céljául, azonban a régió politikai fejlődését célzó fejezet gyakorlatilag a X. század közepétől kezdődik, és egészen „*Ungrovlahia*” fejedelemségének megalapításáig, vagyis a XIV. század első feléig tárgyalja az eseményeket. A szerző érdeme hogy, ha hallgatólagosan is, de utalt a besenyő és a kun politikai-katonai uralom léteire. Vitathatónak ítéljük azonban az általa használt terminológiát, amikor sommásan magyarokról, illetve bolgárokról ír, a szövegkörnyezetből ugyanis egyértelműen kiderül, hogy a magyar *hadseregre* gondolt a szerző, illetve a magyar *államra*, tehát nem etnikai, hanem politikai realitásra gondol. Szerencsésebb lett volna Magyar Királyság és a Bolgár Cárság terminusokat használni, hiszen a magyar és bolgár középkori hadsereg távolról sem volt kizárólag magyar, vagy bolgár etnikumú.

A III. fejezet a haditechnikai jellegzetességekkel foglalkozik, ezen belül pedig a védelmet biztosító erődítményekkel. Ioniță érdeme hogy nem esett a régebbi román szakirodalom csapdájába, és az Erdélyben még nemrég is Gelou várának minősített XI. századi, vagy későbbi várakból nem vizionált koraközépkori román várakat. Adataink alapján eddig kétfajta várat ismerünk a mai Havaselvéről: a föld-fa vártípust (egyetlen példa erre Severin vára, amelyet Ioniță a magyar bántság 1233-as létrehozásával hoz kapcsolatba), illetve a kővárakat. Az utóbbi típushoz több vár is tartozik, a Severinben feltárt vár valószínűleg a II. Bolgár Cárság korához kapcsolható, míg a grádeji vár a leletanyag alapján a XIII–XIV. századra keltezhető. Hasonlóan datálható a giurgui és a copăceni kővár. Severinben a földvárra kővárat építettek, amit a szerző a stratigráfiai megfigyelések és az frott források alapján 1247 utánra keltez. Ugyan nem a kor-

szakhoz tartozik, ám mindenképpen a szerző érdeme hogy a sloni várral kapcsolatban nyíltan kiáll a román régészet által nem nagyon kedvelt tény mellett „...egyetlen lehetőséget vehetünk számban ebben az esetben, a Bolgár Cárságot...” Hiányoljuk azonban hogy az erdélyi, bánági és partiumi, illetve a moldvai várakra nem tért ki. Gyanítjuk, igencsak nagy lett volna a különbség e területek várai között. Egyértelmű hogy az erdélyi várak a magyar államalapításhoz köthetők, ami kétségkívül megcáfolná a román „klasszikusokat”. Ahogyan említettük, az első föld-fa várat a szerző csak az 1233-as magyar hódítással tudja magyarázni, tehát éppen két évszázad hiátus van az Erdély és a Havasalföld területén feltárt várak között.

A IV. fejezet jóval több katonai-politikai, illetve kultúrtörténeti következtetést tartalmaz, ám a régészeti kutatások ismertetése több mint pontatlan, ugyanis 16 lelőhelyről összesen 21 temetkezést ismerünk. Azt sem értjük, hogy miért sorolta külön csoportba a lovas sírokat és a sírcsoportokat, ugyanis az első csoport valójában rituális jellegzetesség, a második pedig temetőtípus. Kifogásolható az is, hogy nem foglalkozik behatóbban a temetkezési szokásokkal, azok kultúrkapcsolataival, illetve lehetséges etnokulturális jellegzetességeivel. Hiányzik továbbá a lovas temetkezések tipologizálása, a csontvázak tájoló-lása kérdéskörének tárgyalása, nem tudjuk meg, hogy például mennyi kerámiás, vagy obulusos sírral van dolgunk a vizsgált időszakban. Mindenképpen meg kell említenünk, hogy a Dâmbovița felső folyásánál, az erdélyi Barcaságtól nem messze fekvő Cetățeni lelőhely XII. századi II. Vatatzes (1222–1254) érmével keltezett kőpakolós sír ből a csontváz mellől egy cserépedény, és benne tyúkcsont került elő, ami egyértelműen meglévő pogány szokásra utal a XII. század közepén-második felében! Hasonló kőpakolós sírok nagy számban ismertek a X–XI. századi Erdélyből, például Gyulafehérvárról, és kétségkívül a szláv kultúrkörrel hozhatók kapcsolatba: a szokás az egész szlávok lakta Kelet- és Közép-Európában elterjedt volt. Nem érthetünk egyet Ionițăval abban sem, hogy a „keresztény temetkezések ismérve a ló részeinek hiánya” volna, ugyanis akkor hogyan kell értékelünk olyan temetkezéseket, amelyekből ugyan hiányoznak a ló részei, ám a szomszédos sírok kétségkívül pogány rítusúak?

A mű legjelentősebb része egyértelműen a hét részre osztott V. fejezet. Az első rész a kerámiával, foglalkozik ezen belül a telepekről és a várakból előkerült kerámiát próbálja rendszerezni. Sikeresebb az ékszerek kategorizálása, melyek néhány esetben kiváló párhuzamokat szolgáltatnak az erdélyi leletanyag vizsgálatához. Ilyen eset például a zimnicelei ezüstözött bronz fülbevaló, amelynek majdnem pontos párhuzamát ismerjük a X. századi Erdélyből és a Nagyalföldről. A fülbevalókat öt csoportba rendezte, a XIII. századtól keltezhető diadémokat három típusba sorolta. Hasonlóan jó elemzést nyújt a nyakban viselt keresztokról, a gyöngyökről és csüngőkről, illetve a karperecekről és gyűrűkről. Érdekesképpen mindenképpen meg kell említeni, hogy a X–XI. században oly igen közkedvelt és nagy mennyiségben fennmaradt nyakpérecet eddig Munténia területéről nem ismerünk. Külön alfejezet foglalkozik a gombokkal és a csatokkal. Meglepő hogy a szerző a líra alakú csatok elemzésénél és rendszerezésénél nem használja sem Révész László, sem az elterjedésüket egészen Kínáig kimutató Mechtild Schulze-Dörrlamm tanulmányait. Egyértelmű, hogy e csatok a vizsgált területen a X. századtól egészen a XIII–XIV. századig kimutathatók, ám Ioniță nem követi Radu Harhoiu szellemes feltételezését, aki a tângșori, líra alakú csatokat a magyar kalandozásokkal hozza kapcsolatba. E csoporthoz sorolta a hajtúket is, amelyeket inkább ékszereknek, mint ruhakiegészítőnek kell tekintenünk. A negyedik alfejezetben, rendeltetésük jellege szerint, a fegyvereket csoportosította két kategóriába: távol-sági (íj, nyílcsúcsok) és a közelharc (kard, szablya) fegyvereket különböztet meg. Néhány észrevételt kell tennünk ezzel az utóbbi kategóriával kapcsolatban. A platonesti temető 299. sírjából máig nem tudjuk, hogy szablya vagy kard került-e elő, ugyanis a temető közöletlen, a Bukarest–Tei tónál előkerült sír esetében pedig nem ismert hogy szablya, vagy tör volt-e a mellékletek között, a román régészet pedig folyamatosan összekeveri e két fegyvernemet. A sír megmaradt leletanyaga (fokosbalta, körte alakú kengyel, nagykarikás csikószabla, részleges lovas temetkezés) azonban kísértetiesen hasonlít a honfoglaló magyar leletanyagra, ezért inkább tűnik elfogadhatónak Sebastian Morintz által említett szablya. A platonesti 299. sír fegyvere esetében, a keletre tájolt csontváz alapján, a ma-

gunk részéről inkább kardot valószínűsítünk. A liscoteancai lelőhelyen előkerült és a szab-lyákhoz sorolt tárgy valójában tör, vagy na-gyobb kés, ugyanis a markolata párhuzamban van a penge élével, ami kizárja a szablya lehe-tőségét. Érthetetlen az is hogy a lószerszámó-kat egy csoportba sorolja a páncélzattal, ille-tve a fegyverzetben levő hüvelyvégekkel, mely utóbbiakat a szablyákkal, illetve a kardokkal együtt kellett volna tárgyalnia. A fejezet hato-dik és hetedik alfejezete a használati eszközö-ket és az egyéb tárgyakat elemzi, mint például a rézüstöket (melyeket azonban inkább a ke-rámia mellett kellett volna említenie). Ioniță külön fejezetet szentel a pénzérmeknek, és há-rom időrendi csoportba (971–1092, 1092–1204, 1204–1310) osztja azokat. Itt is megfigyelhet-jük, hogy túllépi a címben megadott időrendi határokat, tehát valójában nem XI–XIII. szá-zadi, hanem X–XIV. századi leletanyagot elemez.

Az utolsó, VII. fejezetben foglaltak „Ré-gészeti-történeti következtetések” cím alatt a szerző észrevételeit tartalmazzák a X–XIV. századot felölelő időszakról.

Végezetül néhány észrevétel. Egyértelmű hogy a mű címében a XI. század helyett a X. század második felét kellett volna megjelölni, illetve a XIV. századot; a Bukarest–Tei tó melletti lelőhely, leletanyagának jellegzetes-ségei alapján, a X. század első felére–kö-zepére keltezhető, amiképpen talán más lelő-helyek is, mint például Tangâru. A grafikus illusztrációk hiánya nehezen érthetővé teszi a művet, hasonlatosképpen a konkrét kronoló-giai rendszer kidolgozását is hiányoljuk. Nem tudjuk, milyen lovas temetkezést tud a XII. századra keltezni, ezért azt sem értjük, miért írja, hogy „...amikor a nomád és pogány te-

metkezések eltűnnek, akkor jelennek meg a keresztény temetkezések.” Ez utóbbi állítás igaz volta több okból is nehezen mutatható ki az adott leletanyagon, elsősorban azért mert XII. századra keltezhető lovas sír nincsen. Ar-ra sem kapunk választ, hogy ha a XIII. század előtt nincs keresztény temető, akkor hol van a nomádokon kívüli más eredetű népesség a Havasalföldön, például a románság, illetve a szláv-ság? Úgy tűnik, Ioniță legszívesebben visszavezényelné a nomádokat keletre vagy elvezényelné délre, mivel egyáltalán nem em-líti a szerepüket a román fejedelemségek lét-rehozásában és kialakításában, pedig a kunok szerepe eléggé nyilvánvaló például a havasal-földi fejedelemség megalapításában, nem is beszélve arról, hogy maga a dinasztia és veze-tői, Baszaráb, illetve Totmir, egyértelműen kun származásúak; ezt már olyan történészek is vallják és vállalják, mint például Neagu Djuvara. Ioniță itt nem részrehajlónak tűnik a szemünkben, hanem óvatosnak és egyszerűen nem érinti ezt a kérdéskört.

E hiányosságok ellenére jelentős és fontos mű Adrian Ioniță könyve. Nem csak azért, mert rendszerezte a korszak leletanyagát, s ezáltal gyakorlatilag e területet is bevonta a kutatás vérkeringésébe, hanem azért is, mert ha nem is harcosan ugyan, de szembefordult a „hagyományos” román régészeti iskola Dridu-féle kultúra-terminológiájával, illetve nem titkolja véleményét, hogy a címben jelzett terü-letet egy időben a Bolgár Cárság birtokolta. Remélhetőleg Adrian Ioniță tovább folytatja e korszak kutatását és újabb munkáiban, meré-szebb következtetéseivel, kellemes meglepe-tést szerez majd számunkra, a tudomány szá-mára. Ez sokunk közös kívánsága.

Gáll Ervin